

DOĞU'DAN BATI'YA GÖÇ-1

Sınırları Zorlanan Batı

Dr. M. Şamil ŞENSOY

Doğu; nüfuz ve müdahale etmeye çalışan Batı'ya karşı müdafaanın sınırları, özellikle sömürgecilik dönemi süresince ve *Sanayi Devrimi* sonrasında gerçekleştirilen etkiye karşı geliştirilen tepki olarak nitelenebildiği gibi, Batı'nın sınırlarını çizdiği (*Edward Said*'in ifade ettiği) “*bağımlı ırkların*” içgüdüsel isyanı ve Batı'nın gücü ve kimliğinin ilanı olarak da tanımlanmıştır. Bu iki kutuplu tanımın güncelliğinin sarsılması, aslında bu makalenin çıkış noktasıdır.

Başlangıçta Doğu tanımının ve sınırlarının Batılı tarafından dayatıldığı doğrudur (*Mahçupyan*, 1998). Lakin zamanla **doğulu**nun da bu tanıma eleştiriye açtığı, içini doldurmaya çalıştığı ve bir duruş kazandırdığı, Batı'nın tanımını yapıp sınırlarını belirlemeye çalıştığı da gözle görülür bir gelişmedir. Ve bu aşamada Doğu ile özdeşleştirilen muhafaza etme sürecinin sınırları ve niteliği belirlenmeye başlamıştır.

Doğu'nun muhafızlarının batıya karşı tepkilerinin değişken olduğu söylenebilir. Özellikle Japonya örneğinin altının çizilmesi ve bu örnekle Doğu ile muhafaza etmek arasındaki ilişkinin daha net gözlenmesi mümkündür. 1603-1868 yılları arasında *Edo Dönemi* olarak bilinen süreçte Japonya; gerçekleşen Hristiyanlaşma, artan yabancı nüfusu ve tersine dönen ticarî kazançlar sebebiyle yayılcı politikalarını da bir kenara iterek dış dünyaya sınırlarını kapatmıştır. Aslında bu süreç yukarıda da belirtildiği gibi Batı tanımının ve sınırlarının belirlenmesi ve doğulu olmanın geliştirdiği bir tepkinin ürünüdür. Çünkü sınırların dış dünyaya kapatılması Hollanda, İspanya, İngiltere ve Rusya ile ilişkilerin kesilmesi olarak gerçekleştirilmiş, Kore, Hindistan ve Çin gibi Asya ülkeleri ile olan ticarî ve siyasî ilişkiler devam ettirilmiştir. Bu durumun Japonya'yı zannedildiği kadar çok kapatmadığı, aksine Hristiyanlaşmaktan ve bir sömürge olmaktan koruduğu ileri sürülmektedir (Atik, 2012).

Japonya örneğinin Doğu'nun Batı'ya karşı sergilediği en önemli ve belirgin müdafa (muhafaza etmek) şekillerinden biri olduğu söylenebilir. Ve bu müdafa sürecinin Batı ile rekabet edebilecek seviyeyi yakalayışında önemli bir yer tuttuğunu düşünmemek ciddi bir ihmal olur.

Uzakdoğu Asya'dan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya bakacak olursak, muhafaza etmek refleksinin geliştirdiği dönem on sekizinci yüzyıl sonları ve yirminci yüzyılın başları arasındadır. Özellikle Mısır'ın Fransızlarca işgali bir kırılma noktası olarak nitelenebilir. İlk kez Batılı bir gücün, Müslüman dünyanın ortasındaki bir ülkeye saldırması Doğu ve Batı'nın siyasal, sosyal,

ekonomik ve felsefi tanımlarının başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Fransızların İskenderiye’de karaya çıktıkları haberi Kahire’deki Memlûk önderlerine ulaştığında, *El Cabarti*’den alıntılanmışına göre bu önderlerin tepkileri; “*Güçlerine güvenleri tamdı, Frenklerin tamamı da karşılarında duramayacaklar ve onları atlarının nalları altında ezeceklerdi.*” Bunu yenilgi, panik ve isyan girişimlerinin izlediği görülmüştür. Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonunda da Osmanlı nihai olarak ortadan kalkmış, Arapça konuşulan dünyanın tamamı Batı’nın hakimiyeti altına girmiştir.

Batı’nın hakimiyeti Arapça konuşulan dünyanın tamamında ve sömürge olarak bilinen her yerde kendini siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak göstermiştir. Özellikle ekonomik nüfuz ve hakimiyet; siyasal, sosyal ve kültürel etki süreçlerinin kapılarını aralamıştır. Britanya’nın Doğu Akdeniz ülkelerine ihracatının 1815 ile 1850 yılları arasında %800 arttığı bilgisi ekonomik nüfuzun ulaştığı noktayı vurgularken; “*Suriye çölündeki bedeviler Lancashire pamuğundan yapılmış gömlekler giyiyorlardı*” şeklindeki iddiayı doğrulamaktadır (Hourani, 1991).

Batı’nın nüfuzu ve etkisi ile Arap coğrafyası ve Afrika’da gerçekleşen tarihsel olaylar silsilesi içinde biri oldukça ilginç ve siyasal nüfuzun etkisini belirtmek için önemlidir. Arap Baharı süreci sonrası anayasasını ilk hazırlayan ve meclisini kuran Tunus’ta, Batı’nın Doğu sınırlarını ve siyasetini belirlediği süreçte de 1861’de otoritenin sahibi Ahmet bey tarafından Müslüman dünyasında ilk kez bir tür anayasa yürürlüğe sokulmuş ve bir meclis oluşturulmuştur.

Doğu’da özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yeni otoriteler, yeni siyasal yönetim şekilleri, yeni adalet sistemi, yeni eğitim sistemi ve yeni şehirlerin; eskiden beri var olduğu algısının artan nüfusta etkisini gösterdiği bilinmektedir. Artan nüfus ifadesinin karşılığı hissedilir ve önemli bir artıştır. Arap ülkelerinin nüfusu 1800’de 18-20 milyon aralığında iken; 1914’te 35-40 milyona çıkmıştır. Kahire’nin 1917’de yaklaşık 800.000 olan nüfusu 1936’da yaklaşık 1.300.000 olarak tespit edilmiştir. Bu tespit; kırdan kente göçün, yani Nil deltasındaki hayatı Kahire’ye, Dicle vadisindekini Bağdat’a, Kabiliye dağlarındakini Cezayir’e, Şaviye ve Anti Atlas dağlarındakini Kazablanka’ya taşıdığına en belirgin ifadesidir. Bu yeni nüfus için göç edilen yani adı geçen şehirlerin bir geçmişi olmadığını iddia etmek mümkündür. Göç ettikleri şehirlerin geçmişlerini bilmeyen kalabalıklarla bu şehirlerin geleceğini inşa etmek daha kolay gerçekleşmiştir.

Yeni şehirlerin özellikle Fransız ve İtalyan tarzında tasarlandığı görülmüş ve bu tasarının evlerin içlerine kadar iliştiği, Fransız tarzı taklidi masa ve sandalyelerle somutlaştığı ve misafir ağırlamanın şekil ve üslubunu dahi etkilemiş olduğu detayı, Batı’nın sosyal ve kültürel nüfuzuna önemli bir örnek olacağı söylenebilir.

Yeni olanın getirdiği siyasal hareketler; *Jön Tunuslular*, *Jön Cezayirliler*, *Jön Türkler* ve *özerk Lübnancılar* gibi isimlerle anıldı. Kimi doğunun muhafızlığına soyunurken, kimi ise muhafaza edilenin değişimini talep ediyordu. Lakin belirgin bir durum ise; Batı’ya karşı en etkili

muhafızların kırsal kökenli olması ve genellikle din adamlarının bu duruşa yön vermesiydi. Tabi bu sürecin belirgin ve doğal ürünü “Mehdi” karakterlerindeki artış da dikkate değerdir. Yine de, Batı’nın Doğu’da çekindiği ahlâkî ve askerî tehlikenin din olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Lakin zamanla Doğu’nun ortak din anlayışı da şehirler, nüfuslar ve düşünceler gibi birbirinden ayrılmış ve sonuçta din artık bir yaşam şekli değil; kültürel bir miras oluvermişti.

Doğu’nun tüm eğitim kurumları özellikle üniversiteler Batılı misyonların eline geçmişti. Yukarıda ifade edilen yeni siyasal hareketlerin temelleri bu üniversitelerde atılıyordu. Bağımsız olmak, Batılı devletlerce eşit bir düzeyde kabul edilmek, kapitülasyonların ve yabancı uyruklulara tanınan imtiyazların kaldırılması, Milletler Cemiyeti’ne kabul edilmek; bu siyasal hareketlerin ortak sloganlarıydı.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da Batı’nın Doğu’ya nüfuzu ve sınırlarını belirleme süreci yirminci yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Ve neredeyse tüm Kuzey Afrika, Yakın Doğu ve Orta Doğu’da aşağı yukarı aynı tarihlerde askerî ve siyasî işgalin sona erdiği görülmektedir. “Bağımsız” Doğu toplumlarının çoğu önderlerinin kullandıkları dil dinin, ulusçuluğun ve Doğu’nun dilleri iken; siyasal, ekonomik ve sosyal değişim süreçlerinin üslupları Batılı ve seküler olmuştur.

Edward Said’in ifade ettiği “bağımlı ırklar” algısının inşası sürecinde; “bağımsızlık öncesi”, Batı kendine bir sorumluluk yüklüyor, memurlarını, hekimlerini, misyonerlerini ve Doğu meraklılarını bu sorumluluk duygusu çerçevesinde seferber ediyordu. “Bağımsızlık” sonrası bu sorumluluk ve denetim mekanizmasını Doğu toplumlarının önderlerine terk ettiği görülmektedir. Ordular, güvenlik servisleri, istihbarat örgütleri, paralı askerler ve belki de en önemlisi memurlar yukarıda ifade edilen değişim süreçlerinin denetim ve baskı araçları olarak kullanılmışlar ve oldukça başarılı olmuşlardır. 1980’lerde Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da hükûmet memurlarının sayısı sanayide istihdam edilen işçilerin sayısının neredeyse iki katıydı (*Hourani, 1991*).

Doğu ile Batı’nın sınırlarının çizilmesi sürecini ifade etmeye çalışırken Kahire ve Mısır üzerinde ısrarla durmamın sebebi; ilk kırılmanın Napolyon işgali ile Mısır’da gerçekleşmesi ve Britanya’nın Ortadoğu’daki hakimiyet mücadelesini ve bölgenin ekonomik yapısını örgütlediği merkezin Kahire olmasıdır. Aslında iki farklı Doğu ve iki farklı muhafaza etme sürecini incelemeye çalıştım. Japonya örneğinde; etkiye karşı tepki olarak gelişen bir muhafaza etme süreci ve Doğu’nun da sınırlarının Doğularca çizilmesi gerekliliği endişesi gözlenirken, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve ağırlıklı olarak Mısır’da muhafaza etme sürecinin ve tepkisinin Batı’nın sınırlarını belirlediği Doğu olarak kaldığı söylenebilir. İlk örnekte; rekabet hâlinde kapsayıcı bir sürecin inşası, ikinci örnekte yerini; galip ve mağlubun ebedi olarak ilan edildiği kutuplaştırıcı bir mücadeleye bırakmıştır. Bu mücadele, değişen dünya ve gelişen kitle iletişim araçlarının da etkisiyle “baharlara” zemin hazırlamış; toplumları yeni kimliklere, yeni ihtilaflara ve daha farklı kutuplara sürüklemiştir.

Kadın ile erkek yani cinsiyetlerin, dinlerin, ülkelerin, kültürlerin, vb arasındaki sınırların ve kabullerin bile sarsıldığı ve flulaştığı bir dönemde gerçekleşen “baharların” sonucunda, Doğu’da, Batı’yı taklit edenler olarak değil, Batılılar gibi Batı’da yaşama isteği dayatılan sınırların ötesine göçü tetiklemiştir.

Batı’nın gerçekleşen ve devam eden göçü durdurmaya çalıştığı noktanın Doğu’nun sınırı olarak kabul ettiği Anadolu olması tüm bu metnin anafikrini destekler niteliktedir.